

ادراک جوانان شهر بیرجند از ارتکاب جرم در شبکه‌های اجتماعی

موبایلی¹

لیلی سیفی،² محسن آیتی³

تاریخ دریافت: 97/11/10

تاریخ پذیرش: 98/02/30

از صفحه 111 تا 136

پژوهش‌نامه نظم و امنیت انتظامی، سال دوازدهم،
شماره دوم (پیاپی چهل و ششم)، تابستان 1398

چکیده

مقدمه: با توجه به نقش جوانان در توسعه ملی و فرهنگ هر جامعه‌ای، اثرات منفی استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی آنان را در رسیدن به اهداف جامعه با شکست مواجه خواهد ساخت. پژوهش حاضر قصد دارد به شناسایی جرائم و ادراک جوانان شهر بیرجند که در شبکه‌های اجتماعی موبایلی مرتکب جرم شده‌اند، بپردازد.

روش: قلمرو پژوهش شامل 29 نفر از جوانان شهر بیرجند است که مرتکب جرم در فضای شبکه‌های اجتماعی موبایلی با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام شد. داده‌ها در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل شد که حاصل آن 102 کد باز بود. در مرحله بعد، کدگذاری محوری صورت گرفت. در این مرحله، کدهای ماهیت جرم، نوع جرم، عوامل بروز جرم، عوامل بازدارنده، پیامدهای و راهکارها شناسایی شد.

یافته‌ها: یافته‌های حاصل از کدگذاری حاکی از آن بود که از بین جرائم مختلف از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان بیشترین تأکید بر ارتکاب جرم‌هایی شامل انتشار عکس‌های ممنوعه، ارتباط با جنس مخالف و یا شکستن حریم خصوصی متمرکز بود. دیدگاه مصاحبه‌شوندگان در مورد عوامل جرم، از عوامل محیطی و اجتماعی شروع و به عوامل فردی منتهی می‌شود. در مورد راهکارها، «خود» فرد بیشترین تأکید و اهمیت را داراست و راهکارهای معطوف به جامعه و سازمان‌های مرتبط، در گام بعد قرار می‌گیرد.

نتیجه‌گیری: جرائم حاصل از شبکه‌های اجتماعی موبایلی در چهار مقوله اصلی «باور»، «عوامل دخیل»، «پیامدها» و «راهکارها» شناسایی شد. در جمع‌بندی، می‌توان این عوامل را بر روی یک طیف قرار داد که در یک‌سو «خانواده و عوامل تربیتی» قرار می‌گیرد و در سوی دیگر، «حاکمیت» در کلیت خود وظایفی را بر عهده دارد. در جمع‌بندی از «راهکارها»ی ارائه‌شده توسط مصاحبه‌شوندگان چنین می‌توان نتیجه گرفت که محور کلیدی «خود» فرد، آگاهی‌ها و توانمندی‌های شخصی است.

کلیدواژه‌ها: جرائم، فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی موبایلی، جوانان، استان خراسان جنوبی.

1- مقاله حاضر برگرفته از طرح پژوهشی است که به سفارش دفتر تحقیقات کاربردی فرماندهی انتظامی خراسان جنوبی انجام گرفته است.

2- استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه بیرجند (نویسنده مسئول): leili.seifi@birjand.ac.ir

3- دانشیار گروه علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران.

مقدمه

شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه، محیطی مجازی است که در آن افراد با جایگاه‌های اجتماعی گوناگون، علایق و فعالیت‌های خود را به اشتراک می‌گذارند. با وجود اینکه شبکه‌های اجتماعی موجب ارتباط و تبادل انواع مختلف اطلاعات می‌شوند، حفاظت از حریم خصوصی و تأمین امنیت، به بحثی چالش‌برانگیز در محیط شبکه‌های اجتماعی تبدیل شده است (سیفی و پردل، 1394: 2). جرائم ارتكابی در فضای مجازی، یکی از پدیده‌های نوین تلقی می‌شود (نقل از رضوی، 1392: 58). از جمله جرائمی که در فضای مجازی تاکنون رخ داده است، می‌توان ارائه تصاویر و مطالب ناهنجار و محرمانه نمودن اطلاعات (سانوو و راندو،¹ 2002: 63)، اعتیاد به اینترنت (درگاهی و رضوی، 1386: 61)، مزاحمت‌های اینترنتی و هرزه‌نگاری (راوودراد، 1384: 98) و سوءاستفاده‌های جنسی (فرهمند، 1387: 36) را نام برد. این مشکلات در رابطه با حقوق مالکیت فکری (پسلاک،² 2007: 87)، حریم خصوصی، آزادی بیان و روابط تجاری (آدام،³ 2005: 32)، سوءاستفاده‌های اطلاعاتی، جاسوسی و کلاه‌برداری اینترنتی (آیتی و محمدزاده، 1387: 69) است.

نتایج برخی از پژوهش‌ها همچون ابراهیم‌پور کومله و خزایی (1393: 58) و بشیر و افراسیابی (1391: 19)، نشان می‌دهد که لازم است به بررسی موضوع شبکه‌های اجتماعی و معضلات آن در بین جوانان پرداخت؛ چراکه جوانان به‌عنوان قشر غالب جامعه، بیشترین استفاده را از شبکه‌های اجتماعی می‌کنند. در صورتی که در زمینه مسائل و مشکلات و جرائمی که در این فضاها وجود دارد، آگاهی لازم را کسب نکنند، میزان ارتكاب جرائم فضای مجازی رشد روزافزونی خواهد داشت.

وقوع جرم را می‌توان از دو جنبه مورد مطالعه قرار داد: از یک‌سو، عوامل محیطی و زمینه‌ساز وقوع جرم و از سوی دیگر، عوامل فردی شامل ادراکات، گرایش‌ها و ویژگی‌های فردی است که وقوع جرم را باعث شده است. از دیدگاه فردی، شناخت منویات درونی فرد بسیار حائز اهمیت است. اینکه فرد چه ادراکی و نگرشی نسبت به

1- Sunwoo & Rando
2- Peslak
3- Adam

جرم دارد و یا اینکه چه ویژگی‌های فردی زمینه‌های ارتکاب جرم را فراهم ساخته است، می‌تواند به پژوهش‌های مربوط کمک کند.

مطالعه پدیدارشناسانه جرائم مبتنی بر شبکه‌های اجتماعی، شناخت دقیق‌تری از دیدگاه مجرمین به دست می‌دهد و این امکان را فراهم می‌کند که بتوان با استفاده از تجربه زیسته کاربران این شبکه‌ها، به نحو مطلوب‌تری به بررسی موضوع پرداخت. مرور پیشینه‌ها حاکی از این است که در طی سال‌های گذشته مطالعات زیادی در مورد شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه انجام شده است، ولی کمتر پژوهشی این پدیده را با استفاده از تجربه زیسته خود مجرمین مورد بررسی قرار داده است. با توجه به نقش جوانان در توسعه ملی و فرهنگ هر جامعه‌ای، اثرات منفی استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی آنان را در رسیدن به اهداف جامعه با شکست مواجه خواهد ساخت. لذا آگاهی و استفاده مؤثر از این شبکه‌ها می‌تواند کمک مؤثری در ایفای نقششان نماید و مواظبت بر پیشگیری از ارتکاب جرم بسیار اهمیت می‌یابد و پژوهش‌هایی از این دست می‌تواند در این استان شناخت عمیق نسبت به ارتکاب جرم به دست دهد که خود در برنامه‌ریزی‌های پیشگیرانه می‌تواند به‌طور کاملاً کاربردی مورد استفاده قرار گیرد. از این رو پژوهش حاضر قصد دارد به شناسایی جرائم و ادراک جوانان شهر بیرجند که در شبکه‌های اجتماعی موبایلی مرتکب جرم شده‌اند، بپردازد. در این راستا، مقاله حاضر در پی پاسخ به سؤالات زیر است:

1. مرتکبین جرائم در شبکه‌های اجتماعی موبایلی چه باوری نسبت به جرم دارند؟
2. مرتکبین جرائم در شبکه‌های اجتماعی موبایلی چه عواملی را در وقوع جرائم دخیل می‌دانند؟
3. مرتکبین جرائم در شبکه‌های اجتماعی موبایلی چه پیامدهایی را در انجام جرائم برای خود پیش‌بینی می‌کنند؟
4. مرتکبین جرائم در شبکه‌های اجتماعی موبایلی چه راهکارهایی برای پیشگیری از جرائم دارند؟

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

پیشینه پژوهش

پژوهش‌هایی که در زمینه پیشگیری از جرم در فضای مجازی در سطح ملی و بین‌المللی انجام شده عوامل و زوایای مختلفی را بررسی نمودند که در ادامه به بررسی نتایج این پژوهش‌ها پرداخته می‌شود.

از جمله عواملی که در پژوهش‌های پیشین بررسی شده است عوامل خانوادگی است که در این خصوص نتایج پژوهش ابراهیم‌پور کومله و خزایی (1393: 94) حاکی از آن بود که والدین چندان با فضای مجازی و اینترنت آشنایی ندارند و فرزندان آن‌ها جهت برقراری تماس با دوستان قدیمی و یافتن دوستان جدید و اشتراک‌گذاری اطلاعات شخصی و موضوع‌های موردعلاقه‌شان در شبکه‌های اجتماعی مجازی عضو می‌شوند و اغلب نیز از خطراتی که در کمین آن‌هاست، آگاه نیستند. همچنین رجبی (1391: 124) پژوهشی را در خصوص جرم‌شناسی فضای اینترنت انجام داده و به بیان پیامدهای منفی آن بر سلامت و رفتار انسان و تأثیرات اینترنت بر بزهکاری و بزه دیدگی افراد پرداخت. وی در پژوهش خود اذعان داشت که والدین باید پیامدهای منفی و آسیب‌های اخلاقی ناشی از استفاده از اینترنت را به فرزندان خود بازگو و بر رفتار آنان نظارت کنند و روش‌های استفاده درست از اینترنت را به آن‌ها آموزش دهند.

نتایج پژوهش داودی دهقانی، هندیانی، احمدی مقدم، محمدی مقدم و دعاگویان (1396: 53) حاکی از آن بود که مؤلفه‌های شناسایی‌شده جمع‌آوری اطلاعات در دو حوزه درون‌سازمانی و برون‌سازمانی، شناخت مناسبی را در خصوص وضعیت محیط در اختیار فرماندهان و مدیران حوزه پیشگیری انتظامی از جرم و همچنین سایر فرماندهان مرتبط قرار می‌دهد تا با در نظر گرفتن آن‌ها، اهداف و برنامه‌های خود را واقع‌بینانه‌تر ساماندهی کنند تا دستیابی به اهداف امکان‌پذیر شود.

یافته‌های برخی از پژوهش‌ها حاکی از راهکارهای پیشگیری از ارتکاب جرم و فرهنگ‌سازی استفاده مناسب از فضای مجازی بوده است. به‌طور مثال موران، سیمن و تینتی کین¹ (2011: 91)، لئو¹ (2010: 102)، شاین² (2010: 431). نتایج این

1- Moran, Seaman & Tinti-Kane

پژوهش‌ها نشان داد که والدین باید از قرار دادن رایانه در اتاق‌های شخصی فرزندان و پشت درهای بسته بپرهیزند. همچنین والدین باید به فرزندان بیاموزند که هیچ‌گاه اطلاعات و عکس‌های شخصی، خانوادگی و شماره تلفن خود را به‌ویژه در اتاق‌های گفت‌وگو در اختیار کسی قرار ندهند.

در خصوص اهداف و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی، نتایج پژوهش بشیر و افراسیابی (1391: 119) نشان داد که افراد با اهداف متنوعی عضو این شبکه‌ها می‌شوند که مهم‌ترین آن سرگرمی است. بین عضویت در شبکه‌های اجتماعی و نحوه اختصاص وقت به سایر فعالیت‌های اجتماعی ارتباط وجود داشته است. همچنین بین عضویت در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی با مقوله‌هایی نظیر نحوه ارتباط با جنس مخالف و شیوه محاورت اعضا در محیط بیرونی ارتباط وجود داشت.

دسته دیگر از پژوهش‌ها، پدیده وقوع جرم با استفاده از شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی را مورد بررسی قرار دادند. در این راستا، نتایج پژوهش دزیانی (2014: 1384)، بیانگر آن بود که با گذشت زمان و روی کار آمدن شبکه‌های اجتماعی موبایلی، تعداد زیادی از مجرمان از شبکه‌های اجتماعی موبایلی برای ارتکاب جرم استفاده کرده‌اند. نتایج مطالعات آدل و رومان (نقل از هیگینس و ریکرت،³ 2009: 71) نشان می‌دهد که رایانه و فناوری‌های مرتبط با آن ابزاری ضروری است که جنبه‌های مختلف قابل توجهی از زندگی اجتماعی و شخصی از قبیل آموزش، کسب‌وکار، فرهنگ و فعالیت‌های اوقات فراغت را تحت تأثیر قرار می‌دهد. باین‌حال، با استفاده گسترده از رایانه‌های شخصی رفتارهای جنایی از قبیل هک کردن، بارگذاری موسیقی به‌صورت غیرقانونی، برنامه‌های نرم‌افزاری، سرقت رمز عبور دیگران و غیره به‌صورت قابل توجهی افزایش پیدا کرده است. نتایج پژوهش موستین و توکسبری⁴ (1998: 120) بیانگر این بود که کاربران به دلیل غفلت از شیوه‌های مختلف حمله در فضای سایبر و مجهز نکردن سیستم خود به تجهیزات امنیتی مناسب، اغلب مورد یورش و حمله خلاف‌کاران در فضای سایبر قرار می‌گیرند.

1- Liu

2- Shin

4- Higgins & Ricketts

5- Mustaine & Tewksbury

مرور پیشینه‌ها در زمینه پیشگیری از جرم در فضای مجازی حاکی از آن است که برخی از پژوهش‌ها عامل خانوادگی، فرهنگی و یا محیطی را مؤثر قلمداد کردند. ابزار مورد استفاده در اکثر پژوهش‌ها پرسشنامه بوده و با رویکرد کمی انجام شده بود. جمع‌بندی نتایج پژوهش‌ها حاکی از شکاف موضوعی، بافتی و روش‌شناختی در خصوص ادراک افراد از ارتکاب جرم در شبکه‌های اجتماعی موبایلی در بین جوانان استان خراسان جنوبی بود. لذا انجام چنین پژوهشی با توجه به خلأ موجود بیش‌ازپیش ضروری می‌نماید.

مبانی نظری پژوهش

وقوع جرم یک رفتار پیچیده انسانی است و در توجیه و تفسیر آن، طیف گسترده‌ای از نظریه‌های روانشناسی، جامعه‌شناسی و حقوقی به کار می‌آید.

نظریه‌های روانشناسی تلاش کرده‌اند به چگونگی شکل‌گیری رفتار بپردازند. نظریه رفتاری، شرطی‌سازی و پاداش و تنبیه را عوامل اصلی شکل‌دهی به رفتار معرفی می‌کند. از دید نظریه‌پردازان یادگیری اجتماعی، شرطی‌سازی کلاسیک و کنشگر (یادگیری از راه آزمایش و خطا) تنها قسمتی از رفتار و تکامل انسان را در برمی‌گیرد. درحالی‌که رفتارهای دیگری نیز وجود دارند که نه از راه نظام تنبیه- پاداش، بلکه از راه مشاهده آموخته می‌شوند. این یادگیری مشاهده‌ای ممکن است از طریق خانواده، خرده‌فرهنگ‌های غالب یا نمادهای فرهنگی مانند تلویزیون، شبکه‌های اجتماعی و فضاهای مجازی، کتاب و غیره صورت گیرد؛ بنابراین رفتار به هنجار و نابهنجار افراد از طریق ارتباط با دیگران و مشاهده رفتار آنان بر مبنای الگوی شناختی تشویق- تنبیه آموخته می‌شود. نظریه‌های انگیزه از دیگر نظریه‌های روانشناسی هستند که اقدام به عمل خاص همچون ارتکاب جرم را از دید انگیزه تبیین می‌کند. در نظریه آلبرت بندورا¹ عامل انگیزه یکی از مفاهیم کلیدی به حساب می‌آید که شامل سه جنبه «تقویت برونی»² (که به محرک‌های موجود در محیط اشاره دارد)، «تقویت جانشینی»³ (این جنبه، بر اساس مشاهده تقویت یا تضعیف رفتار افراد دیگر به دست می‌آید) و «خود

1- Albert Bandura

2- External Reinforcement

3- Vicarious Reinforcement

تقویتی¹ (با احساس غرور، رضایت یا دستیابی به هنجارهای رفتاری خاص هر فرد مطابقت دارد) است (ثنایی، 1368: 13؛ دادستان، 1389: 89؛ رضوی فرد و کوره‌پز، 1394: 3).

نظریه‌های جامعه‌شناسی بخش دیگری از نظریه‌های علوم انسانی هستند که در تبیین ارتکاب جرم به‌عنوان رفتاری که در جامعه رخ می‌دهد، می‌توان از آن‌ها بهره گرفت. نظریه‌های «سبک زندگی» و «فعالیت‌های روزانه» به‌نوعی در صدد تبیین شکل‌گیری رفتار در اجتماع برآمده‌اند. نظریه سبک زندگی کوهن و فلسنز² و همچنین نظریه فعالیت‌های روزانه هیندلانگ³ و همکاران، هم‌زمان با پرداختن مراجع قضایی به موضوع جرم‌شناسی ارائه شدند (ویلیامز و مک شین،⁴ 1999: 118). نظریه فعالیت‌های روزمره (هیندلانگ، گوتفرسون و گافالو،⁵ 1978: 21) بیان می‌کند که مجرمان از فعالیت‌های روزانه از جمله فعالیت‌های حرفه‌ای و تفریحی در فرایند ارتکاب جرم به سود خود بهره می‌گیرند. در این نظریه، نقش‌ها و موقعیت‌های اجتماعی اشخاص در الگوی سبک زندگی آنان و همچنین در تصمیم فرد برای شرکت در یک فعالیت معین نقش بسزایی دارد.

در نظریه سبک زندگی (کوهن و فلسنز، 1979: 46) سه عنصر اصلی انگیزه وقوع جرم، یک هدف مناسب برای وقوع جرم و فقدان یک محافظ ایمن و قوی که عمل دسترسی به هدف را برای پیش‌بینی وقوع یک جرم آسان کند، وجود دارد. به‌منظور ارتکاب جرم باید هر سه عنصر وجود داشته باشد و نبودن حتی یک عنصر، احتمال وقوع جرم را به‌شدت کاهش می‌دهد. تحقیقات تجربی اندکی نیز با استفاده از این نظریه‌ها در مورد جرم در فضای سایبری صورت گرفته است. به نظر می‌رسد نظریه فعالیت‌های روزمره، نمونه بسط و توسعه‌یافته نظریه سبک زندگی هیندلانگ و همکاران باشد؛ به‌عبارت‌دیگر، نظریه فعالیت‌های روزمره، اصول اصلی نظریه سبک زندگی (که شامل فعالیت‌های تفریحی و حرفه‌ای فرد می‌شود) را در برمی‌گیرد. کوهن و فلسنز، این اصول را به‌عنوان اصول هدف در نظر می‌گیرند و سپس انگیزه مجرم و فقدان یک محافظ ایمن

1- Self Reinforcement

2- Cohen and Felson's

3- Hindelang

4- Williams & McShane

8- Hidelang, Gottfredson & Gaffalo

را نیز به آن اضافه می‌کنند. فعالیت‌های تفریحی و حرفه‌ای افراد باعث می‌شود که به‌عنوان هدف، مناسب به نظر برسند.

از دیدگاه نظریه فعالیت‌های روزمره، انگیزه مجرمان و تناسب هدف، عوامل کلیدی و مهم هستند. در فضای سایبر، انبوهی از مجرمان می‌توانند به اهداف و نمونه‌های مناسبی دست یابند که در قالب کاربران به شبکه اینترنت، بدون رعایت جوانب احتیاط و بدون به کار گرفتن تجهیزات ایمن کافی و مناسب متصل شده‌اند (یار، 2005: 409).

نظریه‌های جرم‌شناسی در علم حقوق، به‌طور مستقیم و تفصیلی به تبیین ارتکاب جرم می‌پردازد. در یک تقسیم‌بندی تاریخی می‌توان تئوری‌های جرم‌شناسی را به کلاسیک (روشنگری)، اثباتی (مدرن) و انتقادی تقسیم‌بندی کرد. با شروع دوران مدرن، نگاه به تبیین‌های جرم و راهکارهای مقابله با آن نیز تغییر کرد و جرم‌شناسی به‌صورت یک علم درآمد. پس از پارادایم کلاسیک که تحت تأثیر آموزه‌های روشنگری بود، پارادایم اثباتی مطرح شد. در دهه 1970 نظریه‌های انتقادی جدیدی مطرح شد که بر ساخته بودن، ذهنی بودن و گفتمانی بودن مسئله جرم تأکید داشتند. مدل کلاسیک یک نسخه عقلانی از ماهیت بشر ارائه داد که بر اساس آن انسان به شیوه خودانگیخته² رفتار می‌کند. مکتب کلاسیک جرم‌شناسی در قرن 19 به‌وسیله مکتب اثبات‌گرایی به چالش کشیده شده، دیدگاه اثباتی رویکردهای زیست‌شناختی، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی است که در پی تعیین رفتار مجرمانه و انحرافی با استفاده از منطق علمی است. از دهه 1950 به این‌سو، تئوری‌های اثباتی و مدرن جرم‌شناسی به علت نگاه یک‌جانبه و نزدیک به علوم طبیعی مورد نقد جدی قرار گرفت و در دهه 1970 با ظهور جرم‌شناسی انتقادی این نقدها به اوج خود رسید.

بنابراین جرم‌شناسی، در سیر تاریخی خود از توجه به تفاوت‌های فردی و ذاتی، توجه به جنبه‌های اجتماعی وقوع جرم و تلاش برای ارائه دیدگاه‌های ترکیبی مسیر پرفرازونشیبی را طی کرده است و البته همچون هر حوزه دانشی دیگری، در حال تکامل است. تقسیم‌بندی رویکردهای جرم‌شناسی به دوره‌های کلاسیک، اثباتی و انتقادی بخشی از این تطور را نشان می‌دهد (صادقی فسایی، 1395: 225) و پر واضح است که

1- Yar

2- Self- interested

در مسیر زمان، دیدگاه‌های یک‌جانبه، جای خود را به رویکردهای انتقادی، چندجانبه‌نگری و رویکردهای پیچیده‌تر داده است.

در جمع‌بندی از مبانی نظری باید اذعان داشت که وقوع جرم بی‌تردید پدیده‌ای است بسیار پیچیده و تحلیل آن مستلزم توجه به طیف وسیعی از عوامل است که از فردی به فرد دیگر و از جامعه و محیطی به جامعه و محیط دیگر و حتی از زمانی به زمان دیگر می‌تواند کاملاً متفاوت باشد؛ از این‌رو، مطالعه ماهیت جرم نزد افراد و جوامع خاص، جایگاهی کاملاً علمی و منطقی قابل دفاع دارد. این نکته بسیار حائز اهمیت و تأکید است که اکنون نظریه‌هایی که منکر آزادی و انتخاب فرد در ارتکاب جرم باشند منسوخ‌شده و جز جنبه تاریخی، جایگاهی در مبانی نظری جرم‌شناسی ندارند. ارتکاب جرم به‌عنوان یک «عمل» در ذات خود دربردارنده عنصر انتخاب است و مبانی نظری جرم‌شناسی، سعی در تبیین چگونگی شکل‌گیری این انتخاب دارند.

نظریه‌هایی که ذکر شد، هر یک می‌تواند در توجیه و تبیین بخش از یافته‌های این پژوهش به‌کار آید. آنجا که عوامل و انگیزه‌های فردی مطرح شده است، نظریه‌های روانشناسی کمک‌کننده است؛ به‌ویژه در تبیین «خود» که یکی از مفاهیم کلیدی در بحث ارتکاب جرم است. بخش دیگری از یافته‌ها بر عوامل اجتماعی متمرکز است که در تبیین آن می‌توان از نظریه‌هایی که جنبه اجتماعی رفتار را مدنظر قرار داده‌اند بهره گرفت. نظریه سبک زندگی، جنبه اجتماعی شکل‌گیری رفتار را تبیین می‌کند و نهایتاً سیر تکامل نظریه‌های جرم‌شناسی، به‌طور آشکار در تبیین یافته‌های نهایی به‌کار می‌آید و به‌خوبی می‌تواند مبنای توجیه یافته‌ها قرار گیرد.

روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نوع کیفی و به روش پدیدارشناسی انجام شده است. پدیدارشناسی به ساختار معنی یک پدیده از نظر شخص اطلاق می‌شود. پدیده مورد مطالعه ممکن است یک حادثه، ارتباط، احساسات یا حتی یک برنامه آموزشی است. توجه به تجربه و شرح آن از خصوصیات محوری تحقیق پدیدارشناسانه است (احمدی و نهایی، 1386). از این‌رو، مطالعه حاضر نیز تلاشی در جهت شناخت بیشتر پدیده جرم از دیدگاه و ادراک خود جوانان است.

قلمرو پژوهش شامل 29 نفر از جوانان شهر بیرجند در بازه سنی 18-35 سال بود که مرتکب جرم شده بودند. این افراد با هماهنگی پلیس فتا به مصاحبه دعوت شدند و با آن‌ها مصاحبه به عمل آمد. ابزار گردآوری اطلاعات، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بود که طی آن شرکت‌کنندگان دیدگاه خود نسبت به آنچه به‌عنوان جرم انجام داده بودند را با استفاده از زبان و لغات خاص خود تشریح کردند. برای اطمینان‌بخشی یافته‌های حاصل از مصاحبه، از نظرات اساتید استفاده و همچنین پاسخ‌های شرکت‌کنندگان در مصاحبه با یافته‌های مطالعات مشابه مقایسه گردید. در این پژوهش که نوعی پژوهش کیفی است، گفته‌ها و سخنان افراد جامعه پژوهش در نرم‌افزار تحلیل کیفی مکس کیودا وارد و تحلیل شد. کدگذاری در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی صورت گرفت. 102 کد باز شناسایی شد. در مرحله بعد کدگذاری محوری صورت گرفت و تلاش شد ارتباط بین کدهای باز برقرار شود. در این مرحله، کدهای ماهیت جرم، نوع جرم، عوامل بروز جرم، عوامل بازدارنده، پیامدهای و راهکارها شناسایی شد. در گام آخر، کدگذاری انتخابی انجام شد و چهار مقوله اصلی «باور»، «عوامل دخیل»، «پیامدها» و «راهکارها» شناسایی شد.

یافته‌های پژوهش

سؤال اول: کاربران شبکه‌های اجتماعی موبایلی چه باوری نسبت به جرم دارند؟

بررسی نظرات مصاحبه‌شوندگان در پاسخ به این سؤال که چه چیزی را جرم می‌دانند، نشان می‌دهد «جرم» در باور آنان از مرز بسیار مشخص و عینی برخوردار نیست. جدول شماره (1)، کدهای باز، محوری و انتخابی را در پاسخ به این سؤال نشان می‌دهد.

جدول 1: ماهیت و انواع جرم

کدهای باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
جا زدن به‌جای دیگری، خلاف عرف، مزاحمت برای دیگران، شوخی و بحث بین همکاران و ...	رفتار نادرست	
تابع قانون، تبلیغات غیرقانونی، هک کردن، دزدی، کلاهبرداری و ...	خلاف قانون	جرم ماهیت جرم باور نسبت به جرم
ایجاد مزاحمت، انتشار فایل‌های شخصی، ورود به حریم شخصی و ...	شکستن حریم شخصی	

کدهای باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
عکس ائمه، باور شرع، پت کردن با نامحرم، رعایت قوانین اسلام، کشف حجاب و ...	رفتار غیرشرعی	
هر چیزی که برابر عقل نباشد	رفتار غیرعقلانی	
صدمه اجتماعی	صدمات اجتماعی	
عضویت در شبکه‌ها، اظهارنظر سیاسی، انتشار عکس، ارتباط با دیگران، کسب اطلاعات و اطلاع‌رسانی، چک کردن موبایل و اطلاعات همسر، تبلیغات و ...	غیر جرم	غیر جرم
انتشار عکس و فیلم، ارتباط با جنس مخالف، کلاهبرداری و جرائم مالی، جرائم سیاسی، انتشار مطالب غیرواقعی، تهدید، معرفی و توزیع مواد مخدر، هک و ...	انواع جرم	انواع جرم نوع جرم

در خصوص «ادراک» مصاحبه‌شوندگان از «جرم»، کدهای باز نشان از نوعی ابهام و عدم تعیین دارد. از پاسخ‌ها می‌توان چنین نتیجه گرفت که مصاحبه‌شوندگان تصویر روشنی از جرم ندارند و بیشتر اظهارات آنان به گمانه‌زنی شبیه است و به نظر می‌رسد عمدتاً مبتنی بر تجارب شخصی آنان است. بیشترین تأکید مصاحبه‌شوندگان بر عنوان‌های کلی مثل «رفتار نادرست»، «غیراخلاقی» و «مخالف عرف» به‌خوبی این عدم تعیین را نشان می‌دهد. سایر پاسخ‌ها نیز همانند «رفتارهای صدمه زنده به افراد» نیز تأییدکننده چنین برداشتی است.

اظهارات افراد نمونه شرکت‌کننده در تحقیق در خصوص «غیر جرم» نیز به‌نوعی این تشتمت را نشان می‌دهد. البته تعداد محدودی از پاسخ‌ها به رفتارهای «غیرقانونی» و «غیرشرعی» اشاره داشته‌اند که به نظر می‌رسد نشان‌دهنده تصویر تا حدودی روشن‌تر و دقیق‌تری از جرم است. درمجموع باید اذعان داشت که نداشتن تصویر روشنی از جرم، ذاتاً می‌تواند منشأ ارتکاب جرم باشد. وقتی افراد عملی را جرم ندانند بدیهی است که با احتمال بیشتری به انجام آن روی خواهند آورد.

در تأیید نتایج به‌دست‌آمده و مقایسه آن با مبانی نظری، این نتیجه حاصل می‌شود که هنوز بسیاری از مردم نسبت به جرائم فضای سایبر شناخت و آگاهی لازم را ندارند و

یکی از مهم‌ترین دلایل آن نیز پیچیدگی ماهیت جرائم سایبری ذکر شده است (یار، 2005: 408؛ شرافتی و محمدی،¹ 2014: 352؛ گرابوسکی و اسمیت،² 2001: 24).

نتیجه کاربردی چنین برداشتی از «ادراکات» مصاحبه‌شوندگان نسبت به جرم، ضرورت تلاش برای ارتقاء آگاهی‌های عمومی نسبت به جرم و برنامه‌ریزی برای آموزش هرچه دقیق‌تر و وسیع‌تر را ایجاب می‌کند. ضروری است در نظام آموزشی و همچنین رسانه‌های جمعی، آگاهی‌های لازم در خصوص تعریف جرم به مردم ارائه شود تا از این طریق بتوان انتظار داشت ارتکاب به جرم کاهش یابد. چنین نتیجه‌ای با پژوهش نجفی ابرنآبادی و گلدوزیان که تعریف جرم را ذاتاً دشوار می‌بیند، هم‌خوانی دارد (نجفی ابرنآبادی و گلدوزیان، 1396: 25).

سؤال دوم: کاربران شبکه‌های اجتماعی موبایلی چه عواملی را در وقوع جرائم دخیل می‌دانند؟

در پاسخ به سؤال دوم، ادراک مشارکت‌کنندگان با عنوان «عوامل دخیل» طبقه‌بندی و تحلیل می‌شود. عوامل دخیل در دو دسته کلی عوامل زمینه‌ساز و عوامل بازدارنده دسته‌بندی شده است. در جدول 2 کدهای باز، محوری و انتخابی نشان داده شده است.

جدول 2: عوامل دخیل در وقوع جرائم

کد انتخابی	عوامل دخیل	کدهای محوری	کدهای باز
		محیط اجتماعی	عدم برخورداری از امکانات تفریحی، محیط فرهنگ‌سازی شده، فضاهای کوچک، محیط باز و بزرگ، دسترسی آسان و ...
		دوستان و اطرافیان	دوستان، الگوهای نادرست و ...
عوامل دخیل	عوامل بروز / زمینه‌ساز	محیط خانوادگی	خانواده نامناسب، محبت کم، عدم تربیت، نظارت کم، پایین بودن فرهنگ خانوادگی، کم شدن ارتباطات، رفاه و ...
		سرگرمی	بیکاری / سرگرمی، جذابیت، ماجراجویی و ...
		بی‌پولی و شرایط کاری	مشکلات مالی، بی‌پولی، نیاز مالی و ...
		کنجکاو	کنجکاو

1- Sherafati & Mohammadi

2- Grabosky, P. & Smith

کد انتخابی	کدهای محوری	کدهای باز
	اعتماد نابجا	اعتماد نابجا
	ناآگاهی	ناآگاهی، عدم اطلاع از نتایج کار، عدم اطلاع‌رسانی و ...
	خود فرد، ضعف تفکر	کمبود محبت، پوشاندن ضعف‌ها، اشتباه، سادگی، بی‌توجهی، بی‌تجربگی و ...
	ضعف اعتقادی	اعتقاد نداشتن، تحت تأثیر شیطان قرار گرفتن و ...
	تنهایی	محدودیت ارتباطی، تنهایی
	ویژگی‌ها و مشکلات شخصیتی	مشکلات روحی و روانی، شخصیت دووجهی، استعداد کار خلاف داشتن، شکل گرفتن رذایل اخلاقی در فرد، بدبینی، کینه شخصی، حسادت، اذیت کردن، شوخی بیجا، نیاز به جلب توجه، نیاز جنسی، حال‌گیری و ...
	تهدید، ایجاد ترس	ارتکاب جرم با هدف تهدید و ترساندن دیگران
	تقلید کردن	تقلید
	خیرخواهی و کمک	خیرخواهی
	بدون دلیل	بدون دلیل
	خانواده	ارتباط خوب در خانواده، توانمندی خانواده، احترام به خواسته‌های فرزندان، اهمیت سال‌های اولیه کودکی، دقت کردن در خریدن گوشی، حواس خانواده به بچه‌ها باشد، خانواده مذهبی و ...
عوامل بازدارنده	تربیت/ پایبندی اخلاقی	تربیت خانوادگی، تربیت اجتماعی، مدرسه، نبود رابطه بین جنس مخالف، توجه به ناموس، حفظ منش پهلوانی، پایبندی به اصول اخلاقی
	ویژگی‌های شخصیتی	اعتماد به نفس بالا، عاقبت‌اندیشی، عدم اعتماد کامل قبل از بررسی کامل، محتاط بودن، ارزش قائل شدن برای خود
	مواظبت/ حواس جمع	تجربه باعث مواظبت، تفکر قبل از انجام کار، مواظبت بر رمز گذاشتن، نگذاشتن عکس در گوشی، مواظبت هنگام دادن گوشی برای تعمیر و ...
	مذهب	دین و ایمان قوی داشتن، افراد با بنیه مذهبی، وجدان دینی، خداشناس و اهل نماز و قرآن، اعتقاد به شرع و عرف

کد انتخابی	کدهای محوری	کدهای باز
	دولت	هشدار دادن دولت، ایجاد کار توسط دولت، دولت چشم‌پوشی نکنه، جلوی اختلاس‌ها را بگیرد، حراست از افراد وظیفه دولت، وظیفه دولت برای فرهنگ‌سازی، آموزش نحوه درست به‌کارگیری و ...
	پلیس	کمک پلیس فتا، پی‌گیری پلیس، اطلاع‌رسانی توسط پلیس، نقش دقت پلیس در نظر قاضی، سختگیری پلیس، تهدید پلیس فتا و ...
	قوه قضائیه	رسیدگی کامل قوه قضائیه، حساسیت روی موارد خاص، نقش مهم دادستان و ...
	هشدار/ ایجاد ترس	ترس از عواقب جرم باعث کاهش آن می‌شود، هشدار از طریق قانون باعث کاهش جرم، هشدار قبل از مجازات، ترس از عواقب کار برای خود و خانواده، ترس عمومی مردم و ...
	وضع قوانین بازدارنده	قوانین مشخص شود، صدور مجوز برای فروش مجازی، وضع قوانین برای انتشار عکس و ...
	فیلترینگ/ کنترل شبکه	پیچ برخی افراد در شبکه‌ها پالایه (فیلتر) شود، نظارت سیم‌کارت‌ها، در دسترس بچه‌ها نباشد، حذف کانال‌ها،
	اشتغال	افراد مشغول کار باشند، شغل خوب و ...
	ازدواج	ازدواج در سنین پایین‌تر، در ازدواج نیاز به جنس مخالف رفع می‌شود و ...
	راه‌حل حذفی/ عدم عضویت	کلاً بی‌خیال شبکه‌ها بشوی، کلاً از گرفتن گوشی منصرف بشوی
	محیط و سرگرمی	محیط کوچک و پرهیز از آبروریزی دوستان خوب، سرگرمی، داشتن درگیری‌های مثبت
	پایبندی به قانون	پایبندی به قانون، درگیری ذهنی در صورت تخلف و ...
	همبستگی اجتماعی/ مسئولیت اجتماعی	همبستگی اجتماعی، مسئولیت اجتماعی و ...
	انتخاب الگوی درست	نقش الگو
	ورزش	ورزش خیل تأثیرگذار است.
	بازدارنده‌های فنی	رمزگذاری، برداشتن سیم‌کارت از درون گوشی و ...
	عوامل غیر مؤثر	نصیحت بزرگ‌ترها، برخی اعتقادات مذهبی و ...
	هیچ عامل بازدارنده	هیچ چیز جلو ما را نمی‌گیرد.

با توجه به میزان تأکید در پاسخ‌ها، این عوامل را می‌توان بر روی طیفی قرارداد که از عوامل محیطی و اجتماعی شروع می‌شود و به عوامل فردی منتهی می‌شود؛ به‌نوعی که حتی در خصوص عوامل فردی، به نظر می‌رسد این دسته از عوامل به‌گونه‌ای مطرح می‌شود که گویی ریشه در عوامل محیطی داشته است.

بیشترین میزان تأکید از سوی مصاحبه‌شوندگان معطوف به عوامل محیطی و اجتماعی بوده است. از نظر افراد جامعه تحقیق، محیط اجتماعی مساعد در حد زیادی می‌تواند زمینه‌ساز برای شکل‌گیری جرائم باشد. همچنین محدودیت‌های محیطی از قبیل نبود امکانات کافی تفریحی، به‌نوعی زمینه‌ساز ارتکاب جرم می‌شود. دوستان و اطرافیان در ادامه این طیف نیز می‌توانند سهم بسزایی در سوق دادن فرد به‌سوی جرم ایفا نمایند. جالب این است که از نظر میزان تأکید، خانواده در مرتبه بعد مطرح می‌شود. مشکلات محیط خانوادگی به‌نوبه خود می‌تواند زمینه‌ساز ارتکاب جرم باشد.

در ادامه طیف عوامل مؤثر در شکل‌گیری جرائم، مجموعه عواملی قرار می‌گیرد که به‌نوعی ریشه در خود فرد و مشکلات فردی و شخصیتی وی دارد. به‌عنوان نمونه، برخی از مصاحبه‌شوندگان اظهار داشته‌اند علت اصلی ارتکاب جرم، سرگرمی، جذابیت و ماجراجویی بوده است. همچنین عواملی چون نداشتن آگاهی‌های لازم، ضعف اعلام‌شده توسط خود فرد و ویژگی‌های شخصیتی به‌طور عمده به «خود» فرد به‌عنوان عامل بروز جرم اشاره دارد. جالب است که درنهایت، تعداد محدودی از مصاحبه‌شوندگان اظهار داشته‌اند که بدون دلیل اقدام به ارتکاب جرم کرده‌اند.

شاید بتوان نوعی فرار از مسئولیت‌پذیری در ارتکاب جرم را در این تبیین‌ها مورد شناسایی قرار داد. تمایل برخی افراد به این است که قبل از آنکه خود را مقصر اصلی و به‌عنوان عامل شناسایی کنند، تلاش می‌کنند محیط اجتماعی و عوامل بیرون از خود را به‌عنوان عوامل اصلی زمینه‌ساز ارتکاب جرم معرفی کنند و عملاً از پذیرش بار اصلی مسئولیت شانه خالی نمایند؛ هرچند درنهایت به‌نوعی «خود» را به‌عنوان عامل ارتکاب جرم مورد شناسایی و اشاره قرار می‌دهند.

شاید از این بحث بتوان چنین نتیجه گرفت که برای مقابله با ارتکاب جرائم مسیر عکس اظهارات فوق باید طی شود؛ یعنی ابتدا باید «خود» در تک‌تک افراد جامعه به هر

نحو ممکن تقویت شود. نظام آموزشی و متولیان فرهنگی نقش مؤثر و سازنده‌ای در این زمینه می‌توانند ایفا نمایند. در ادامه حرکت‌های اصلاحی، وظیفه حاکمیت آن است که نسبت به اصلاحات محیطی اقدام نماید. غنی‌سازی محیط از محرک‌های فرهنگی سازنده حذف عوامل مخرب از محیط اجتماعی از جمله این وظایف است. به نظر می‌رسد در اصلاح محیط نیز بتوان توصیه کرد که حرکت از محیط‌های کوچک به سوی محیط‌های بزرگ‌تر باشد. از این دیدگاه، مهم‌ترین محیط اجتماعی که در اولین گام شایسته توجه است، محیط خانواده است که توجه به آن ضرورت تام می‌یابد. ارتکاب به جرم بدون استثناء ریشه در مشکلات و کاستی‌های محیط خانوادگی دارد و بدون توجه به «خانواده» نمی‌توان گام مؤثری در کاهش جرم برداشت. در جمع‌بندی، باید اذعان داشت که «خود» و «محیط» بر روی یک طیف به‌طور کامل می‌تواند تبیین‌کننده علل و عوامل گرایش به سوی ارتکاب جرم باشد و نیازمند توجه جدی و همه‌جانبه است.

سؤال سوم: کاربران شبکه‌های اجتماعی موبایلی چه پیامدهایی را در انجام جرائم برای خود پیش‌بینی می‌کنند؟

در پاسخ به سؤال سوم، ادراک مشارکت‌کنندگان از پیامدهای ارتکاب جرم مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. این ادراکات در جدول شماره (3) دسته‌بندی شده است.

جدول 3: پیامدهای ارتکاب جرم

کدهای باز	کدهای محوری	کد انتخابی
جایگاه اجتماعی، آبرو، آبروریزی پیش‌دستان، آبروریزی پیش هم‌محلی‌ها، قطع رابطه، جایگاه اجتماعی	لطمات اجتماعی	
آبروی خانوادگی، خجالت‌زدگی پیش همسر، باعث طلاق می‌شود، لطمه به اعتبار شخصی در خانواده، بی‌اعتمادی خانواده، موجب ایجاد اختلاف خانوادگی و ...	لطمات خانوادگی	پیامدهای اجتماعی
بازماندن از کار، لطمه به آبرو در محل کار، مجبور شدم از محل کار مرخصی بگیرم، به وجود آمدن مشکل در گرفتن شغل، ضربه به موقعیت شغلی	لطمات شغلی	پیامد اجتماعی
ممنوع‌الخروج شدن، سوء پیشینه کیفر	سوء پیشینه / ممنوع‌الخروجی	
عقب ماندن از درس، از دانشگاه افتادم، مشکل در ادامه تحصیل	لطمات تحصیلی	پیامدهای فردی
اذیت شدم، استرس، درگیری ذهنی، دل شکسته شدن،	لطمات روحی	

کدهای باز	کدهای محوری	کد انتخابی
گوشه‌گیری و افسردگی، تصمیم به خودکشی و ...	هزینه وکیل، جریمه، هزینه	هزینه مالی
وقت گرفته شد، علافی، وقت هدر رفتن، از دست دادن زمان و ...	وقت تلف شدن	وقت تلف شدن
دلسردی و بی‌اعتمادی به جامعه، عدم اعتماد به شخص مقابل	بی‌اعتمادی	بی‌اعتمادی
اعتقاد کمتر شده، تأثیر سوء بر اعتقادات مذهبی، شکایت از خدا: چرا من؟ ...	لطمات اعتقادی	لطمات اعتقادی
سردردهای شدید، چشم‌درد، مشکلات جسمی، ...	لطمه جسمی	لطمه جسمی
قبح کار ریخته می‌شود، آدم‌ها پرو می‌شوند، شاید پشیمان باشم ولی باز هم انجام می‌دهم و ...	احتمال تکرار جرم	احتمال تکرار جرم
از این به بعد از همه مدرک می‌گیرم، باعث شد از این به بعد به کسی اعتماد نکنم، عکس‌ها رو داخل گوشی نمی‌گذارم، وسواس و دقت کامل پیدا کردم، حواسم جمع شد و ...	حس بد نسبت به پلیس	مواظبت بیشتر
عکس بی‌حجاب رو جرم می‌دانستم ولی پیامد آن را نمی‌دانستم، عواقب کار رو نمی‌دانستم، ممکن است هیچ اتفاقی نیفتد.	عدم آگاهی نسبت به پیامد	پیامد
هیچ اتفاقی نمی‌افتد، ممکن است هیچ اتفاقی نیفتد.	هیچ پیامدی	هیچ پیامدی

تجزیه و تحلیل کدهای باز و محوری نشان می‌دهد طیف وسیعی از پیامدها توسط مصاحبه‌شوندگان مورد شناسایی قرار گرفته است. بر روی این طیف از یک سو لطماتی است که جنبه اجتماعی آن غلبه دارد و از سوی دیگر، پیامدهایی است که جنبه فردی در آن غالب است و البته در مجموع شاید بتوان چنین برداشت کرد که لطمات اجتماعی با تأکید بیشتری از سوی مصاحبه‌شوندگان مطرح شده است.

در مبانی نظری به برخی از آثار و پیامدهای استفاده از فضای مجازی اشاره شده است؛ از قبیل اینکه بر سبک زندگی جوانان مؤثر است. چه بسا ارتکاب جرم باعث از بین رفتن آبرو و طلاق گرفتن از همسران و طرد شدن از فامیل و آشنایان را در پی داشته و همه این موارد باعث تغییر سبک زندگی آنان شود.

به‌عنوان نتیجه‌گیری باید توجه داشت که آگاه نمودن جامعه نسبت به این طیف وسیع از پیامدها می‌تواند انتظار داشت که در جلوگیری از ارتکاب جرم بتواند مؤثر واقع شود.

شناسایی این پیامدها از سوی دیگر متصدیان را در نحوه مواجهه با کسانی که مرتکب جرم شده‌اند یاری می‌رساند. با آگاهی از طیف لطماتی که مرتکب جرم با آن مواجه شده است، به نحو بهتری می‌توان برای مقابله با این لطمات و بازگرداندن فرد به زندگی عادی برنامه‌ریزی و اقدام نمود.

سؤال چهارم: کاربران شبکه‌های اجتماعی موبایلی چه راهکارهایی برای پیشگیری از جرائم دارند؟

تجزیه و تحلیل ادراکات مشارکت‌کنندگان از راهکارهای پیشگیری از ارتکاب جرم در جدول شماره (4) طبقه‌بندی شده است.

جدول 4: راهکارهای پیشگیری از ارتکاب جرم

کد انتخابی	کدهای محوری	کدهای باز
	آگاه‌سازی/آموزش	بیان فواید و مضرات شبکه‌ها، نقش مراکز آموزشی، تأثیر اطلاعات خوب، تبیین قوانین، درس‌های دانشگاهی، سطح تحصیلات و ...
	توانمندی فرد	فکر کردن به عواقب، خواست و اراده فردی، اعتمادبه‌نفس، غلبه بر نفس، قدرت تصمیم‌گیری، اخلاق، قدرت نه گفتن، قوی بودن، رشد شخصی.
راهکارهای آگاه‌سازی و راهکارها	تقویت اعتقادات	اعتقادات مذهبی، سطح بالای معارف دینی، توجه به مرگ، ایمان، نماز و ...
	فاصله از موقعیت جرم	فاصله گرفتن از چیزهایی که باعث جرم می‌شود.
	تواند سازی فرد	نقش فعال و مواظبت خانواده، رابطه خوب خانواده، توجه و مواظبت بیشتر در سنین بالاتر، محیط خانوادگی سالم، کنترل بیشتر خانواده، دور هم بودن و وقت صرف هم کردن و ...
	ارتباط مناسب	دوست خوب، محبت بین افراد، رابطه خوب بین همسران، جلسات گروهی بین نوجوانان و ...
	فرهنگ‌سازی/ رسانه‌ها	فرهنگ‌سازی، معرفی الگوها، برنامه‌ریزی رسانه‌ها و تلویزیون، تبلیغات و ...

کدهای باز	کدهای محوری	کد انتخابی
نظارت دولت بر فناوری اطلاعات و ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی.	نظارت دولت	
مدارا با کسانی که برای اولین بار مرتکب جرم می‌شوند.	مدارا با مجرم	راهکارهای
نقش فعال پلیس فتا، حذف سررشته‌ها و ...	پلیس	سالم‌سازی
ایجاد شغل، پر کردن وقت با کار سالم	کار سالم	محیط
شاداب سازی محیط، سرگرمی، ورزش، اوقات فراغت، مسافرت، تفریح	محیط / تفریحات و سرگرمی	

در جمع‌بندی از راهکارهای ارائه‌شده توسط مصاحبه‌شوندگان چنین می‌توان نتیجه گرفت که محور کلیدی «خود» فرد، آگاهی‌ها و توانمندی‌های شخصی است. نکته جالب در کلیت حاکم بر مصاحبه‌ها این است که به هنگام بررسی عوامل زمینه‌ساز و یا حتی پیامدهای جرم، جنبه‌های اجتماعی در پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان غلبه داشت؛ حال آنکه در ارائه راه‌حل، این خود فرد است که از دید مصاحبه‌شوندگان به‌عنوان اولین و محوری‌ترین عامل می‌تواند در مقابله با جرم نقش ایفا کند.

بسیاری از راهکارهایی که در این بخش توسط مصاحبه‌شوندگان مورد تأکید قرار گرفته است از قبیل آگاهی‌بخشی، آموزش، توانمندسازی، ارتقاء سطح تحصیلات، تقویت اعتقادات و حتی فاصله گرفتن از موقعیت جرم، ماهیتاً به «خود» فرد برمی‌گردد. توجه به این واقعیت، نکته بسیار کلیدی را در اختیار نهادهای ذی‌ربط قرار می‌دهد تا در مقابله با جرم بتوانند کاملاً ریشه‌ای عمل نمایند. راه‌حل اول و آخر در مقابله با جرم تقویت «خود» است که ریشه در خانواده و عملکرد نظام‌های آموزشی و متولیان فرهنگی دارد.

خانواده، در مجموعه پاسخ‌های دریافت شده جایگاه بسیار کلیدی دارد. توجه خانواده به آموزش و تربیت، اعمال کنترل‌های لازم، برقراری روابط خوب در کانون خانواده و درک متقابل در این زمینه به‌خوبی مورد تأکید قرار گرفته است. درواقع، خانواده حلقه وصل فرد و اجتماع است و از این‌رو نقشی خطیر و بسیار کلیدی ایفا می‌کند. این یافته، جهت فعالیت‌های مقابله با جرم را به‌خوبی مشخص می‌کند و آشکار می‌سازد که نقطه شروع حرکت‌های اصلاحی، کانون خانواده است.

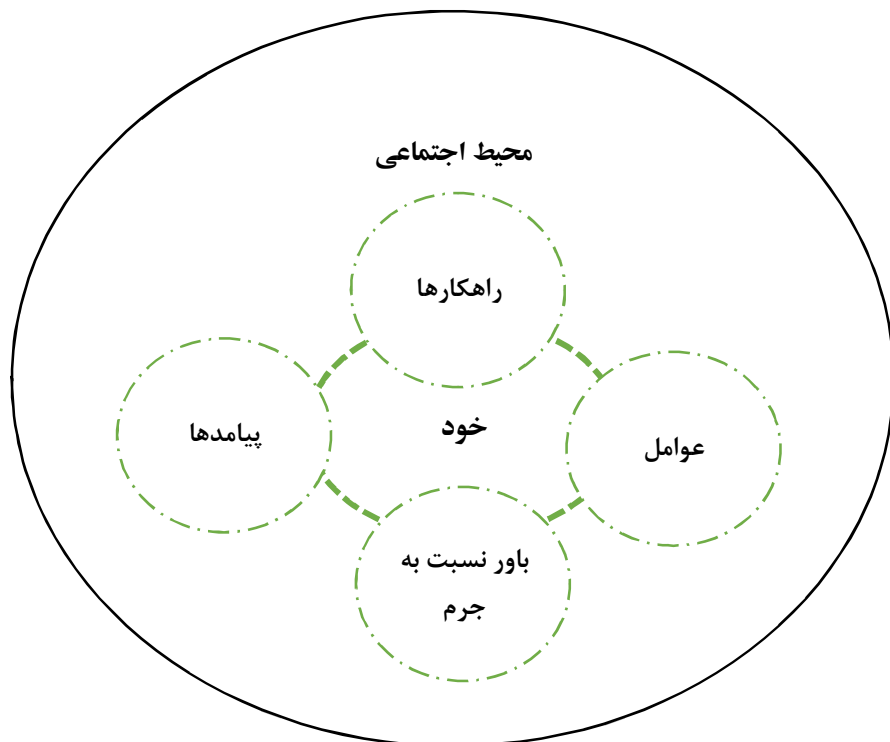
البته نباید از نظر دور داشت که بخش دیگری از راه‌کارها به اقدامات اجتماعی معطوف است. فرهنگ‌سازی، فعالیت رسانه‌ها، اعمال قدرت دولت، توسعه تفریحات، سرگرمی و شاداب‌سازی محیط، برخورد مناسب پلیس و تلاش برای توسعه اشتغال به‌عنوان یک عامل مهم بازدارنده و سایر مواردی از این دست، در زمره اقدامات اجتماعی قرار می‌گیرد که توجه آن در وظایف حاکمیت است. در این فهرست نقش رسانه‌ها در فرهنگ‌سازی بسیار حائز اهمیت است. نمی‌توان منکر شد که بخش قابل‌توجهی از وقت افراد جامعه در مواجهه با رسانه‌ها و به‌ویژه تلویزیون صرف می‌شود. از این رو، رسانه به‌نوعی می‌تواند در رأس اقدامات اجتماعی برای مقابله با جرم به‌طور مؤثری نقش‌آفرینی کند.

بحث و نتیجه‌گیری

در جمع‌بندی از یافته‌های تحقیق باید اذعان داشت که جامعه با واقعیتی به‌عنوان «جرم» در حیطه کار با شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر موبایل روبروست. تحلیل این جرائم نشان می‌دهد که باور افراد نسبت به مفهوم «جرم» بسیار مبهم و نامعین است. چنین ابهامی می‌تواند زمینه‌ساز گسترش جرائم در آینده پیش رو باشد. انواع جرمی که واقع شده است نیز نشان‌دهنده مشکلات خاص فرهنگی است که ریشه در مسائل اجتماعی و بعضاً اعتقادی دارد و توجه خاص جامعه و مسئولین را می‌طلبد. به نظر می‌رسد مصاحبه‌شوندگان در وهله اول تلاش دارند زمینه‌های محیطی را در ارتکاب به جرم دارای نقش مؤثر جلوه دهند. هرچند واکاوی این عوامل در ادامه مصاحبه به‌خوبی نشان می‌دهد که درنهایت افراد «خود» را به‌عنوان عامل اصلی منکر نمی‌شوند. پیامدهای ارتکاب جرم از دید مصاحبه‌شوندگان طیف بسیار وسیعی را شامل می‌شود که به نظر می‌رسد مشکلات اجتماعی بخش عمده این پیامدها را در برمی‌گیرد.

طیف غالب پیامدها نشان از فرهنگ حاکم بر جامعه دارد و نشان می‌دهد افراد خیلی زیاد نگران به‌خطر افتادن جایگاه خود در اجتماع در اثر ارتکاب به جرم هستند؛ هرچند لطمات فردی نیز از نظر دور نمانده و جایگاه خاص خود را دارد و مورد توجه مرتکبین جرم قرار گرفته است.

در نهایت، مصاحبه با مجرمین در خصوص راهکارها نشان می‌دهد که بار اصلی بر دوش «خود» فرد است و بخش عمده راهکارها به راهکارهایی برمی‌گردد که موجبات آگاهی و توانمندسازی فرد جامعه را به دنبال داشته باشد و البته در نهایت نقش مؤثر «حاکمیت» نیز از نظر دور نمانده و توقعات مصاحبه‌شوندگان از حاکمیت برای مقابله مؤثر تبیین شده است. مؤلفه‌هایی که در این تحقیق از مصاحبه‌ها استنتاج شد، از یک‌سو ریشه در «خود» فرد و از سوی دیگر ریشه در «اجتماع» دارند شکل شماره (1) ارتباط بین مؤلفه‌ها را به نمایش می‌گذارد.

شکل 1: مؤلفه‌های استنتاج شده از مصاحبه با مجرمین

همان‌گونه که در شکل بالا مشاهده می‌شود، باور نسبت به جرم از یک‌سو تحت تأثیر نگاه جامعه و عوامل محیطی است و از سوی دیگر، تحت تأثیر «خود» فرد و ویژگی‌های فردی اوست. به‌طور مشابه، عواملی که بروز جرم را تحت تأثیر قرار می‌دهد، برخی ریشه در خود فرد دارد مثل کنجکاوی و از سوی دیگر می‌توان عواملی را شناسایی کرد که

عمدتاً جنبه اجتماعی دارند مانند تأثیر دوستان. پیامدهای ارتکاب جرم نیز در بیان مصاحبه‌شوندگان برخی عمدتاً دارای جنبه اجتماعی است و برخی عمدتاً بر «خود» فرد تأثیر عمده را گذاشته است. راهکارهای ارائه‌شده نیز به روشنی به دو دسته تقسیم می‌شود: دسته‌ای راه‌کارها که مستلزم توجه نهادهای اجتماعی است، مثل نیاز به فیلترینگ و برخی نیازمند تقویت «خود» فرد است، مثل ارتقاء سطح آگاهی‌ها.

پیشنهادهای

با توجه به محورهای عمده یافته‌های تحقیق، پیشنهادهای زیر قابل‌ارائه است:

نتایج نشان داد که متأسفانه بخش عمده‌ای از جرائم بر محور انتشار عکس، فیلم و شکستن حریم خصوصی افراد متمرکز است. این واقعیت نشان از یک مشکل فرهنگی دارد و پیشنهاد می‌شود این مشکل به‌طور جدی مورد توجه رسانه‌ها و نهادهای مذهبی و فرهنگی قرار گرفته و برای کاهش آن برنامه‌ریزی و اقدام شود.

بر اساس نتایج تحقیق در مورد عوامل بازدارنده، پیشنهاد می‌شود نقش خانواده و تربیت خانوادگی توسط مسئولین در رأس قرار گیرد. شکل‌گیری «خود» فرد قطعاً تحت تأثیر محیط‌های متعددی است. بر این اساس پیشنهاد می‌شود نظر به اهمیت موضوع، بیشترین سرمایه‌گذاری به خانواده و تربیت خانوادگی معطوف گردد و به تدریج محیط‌های بزرگ‌تر در حیطه فعالیت‌های بازدارنده قرار گیرد. تقویت خانواده را باید یک اقدام اساسی و پایه در بازدارندگی از ارتکاب جرم دانست.

منابع

- آیتی، محسن؛ محمدزاده، علی (1387). «امنیت انسانی و کاربرد فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی». همایش بین‌المللی امنیت انسانی در غرب آسیا، تهران: دفتر منطقه‌ای یونسکو.
- ابراهیم‌پور کومله، سمیرا؛ خزایی، کامیان (1393). «آسیب‌های نوپدید؛ شبکه‌های اجتماعی مجازی در کمین خانواده ایرانی». نخستین کنگره فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید. تهران: وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
- بشیر، حسن؛ افراسیابی، محمدصادق (1391). «شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان (مورد مطالعه: بزرگ‌ترین جامعه مجازی ایران)». فصلنامه تحقیقات فرهنگی، شماره پنجم، دوره اول، صص 62-31.
- پیکا، ژرژ (1374). «جرم‌شناسی». (ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی)، تهران: نشر میزان.
- ثنایی، یاقر (1368). «نظریه یادگیری اجتماعی». فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره بیستم دوره اول، صص 11-1.
- دادستان، پریخ (1389). «روانشناسی جنایی». تهران: سازمان مطالعات و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- داودی دهقانی، ابراهیم؛ هندبانی، عبدالله؛ احمدی‌مقدم، اسماعیل؛ محمدی‌مقدم، یوسف؛ دعاگویان، داود (1396). «شناسایی مؤلفه‌های جمع‌آوری اطلاعات در پیشگیری انتظامی از جرم». پژوهش‌نامه نظم و امنیت اجتماعی، شماره یازدهم، دوره چهل و یکم، صص 73-53.
- درگاهی، حسین؛ رضوی، سیدمنصور (1386). «اعتیاد به اینترنت و عوامل مؤثر بر آن در ساکنان منطقه 2 غرب تهران». فصلنامه پایش، شماره سوم، صص 272-265.
- دزینی، محمدحسن (1384). «اخبار جرائم سایبری». خبرنامه انفورماتیک، شماره بیستم، دوره نود و هشتم، صص 20-13.
- راودراد، اعظم (1384). «مسائل اجتماعی زنان در اینترنت». فصلنامه ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، شماره دوم و سوم، صص 92-73.
- رجبی، ولی (1391). «مشارکت مردم در فرایند کیفری بررسی سیاست جنایی کشورهای غربی». فصلنامه حقوق دانشگاه تهران، شماره سی و هفتم، دوره دوم، صص 250-214.
- رضوی، محمد (1392). «جرائم سایبری و نقش پلیس در پیشگیری از این جرائم و کشف آن‌ها». فصلنامه دانش انتظامی، شماره نهم، دوره اول، صص 140-120.

- رضوی فرد، بهزاد؛ کوره‌پز، حسین محمد (1394). «راهبردهای پیشگیرانه آموزشی آگاهی ساز: ضرورتی پیش روی برنامه‌های کنترل انحرافات سایبری». کارآگاه، دوره سی و دوم شماره اول، صص 84-102.
- سیفی، لیلی؛ پردل، فاطمه (1394). «جایگاه و پیامدهای امنیتی شبکه‌های اجتماعی مجازی در ارتباطات». خلاصه مقالات همایش ملی تلفن همراه هوشمند و سبک زندگی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- صادقی فسایی، سهیلا (1390). «جرم: برساخته ذهنیت، گفتمان و قدرت». فصلنامه پژوهش حقوق، دوره سی و سوم شماره سیزدهم، صص 1-22.
- علی احمدی، علیرضا؛ سعید نهایی، وحید (1386). «توصیفی جامعه از روش‌های تحقیق». تهران: انتشارات تولید دانش.
- فرهمند، مریم (1387). «دختران و کاربرد اینترنت». فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، شماره چهل و یکم، صص 135-165.
- محمد نسل، غلامرضا (1385). «اصول و مبثنی نظریه فرصت جرم». فصلنامه حقوق، دوره سی و هفتم شماره سوم، صص 294-320.
- نجفی ابرنآبادی، علی حسین؛ گلدوزیان، حسین (1396). «جرم‌شناسی پست‌مدرن و رویکرد آن به جرم و علت جنایی». پژوهش حقوق کیفری، دوره بیست و سوم شماره ششم، صص 46-9.
- Adam, A. (2005). *Gender, Ethics and Information Technology*. Britain: Chippenham and Eastbourne.
- Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, No.44, Pp.588-608.
- Grabosky, P. & Smith, R (2001). Telecommunication fraud in the digital age: The convergence of technologies. In D. Wall (Ed.) *Crime and the Internet*, Vol.14, No.2, Pp.23-45.
- Hidelang, M. J. Gottfredson, M. R. & Gaffalo, J. (1978). *Victims of personal crime: An empirical foundation for a theory of personal victimization*. Cambridge, MA: Ballinger.
- Higgins, G. E. and Ricketts, M. L. (2009). Examining the Role studies investigating the predictors of online crime and deviance. *Crime and the Internet*, No.15, Pp. 36-58.
- Liu, Y. (2010). Social media tools as a learning resource. *Journal of Educational Technology Development and Exchange*, Vol.3, No. 1, Pp. 101-114.
- Moran, M. Seaman, J. & Tinti-Kane, H. (2011). Teaching, learning, and sharing: How today higher education faculty use social media. *Journal of Educational Technology Development and Exchange*, Vol.14, No, 2, Pp.89-101.

- Mustaine, E. & Tewksbury, R. (1998). Predicting risks of larceny theft victimization: A routine activity analysis using refined lifestyle measures. *Criminology*, Vol.36, Pp.829-857.
- Peslak, AR. (2007). Information technology intellectual property ethics: issues and analysis. Penn State University. *Journal of Issues in Information Systems*. Vol. 8, No, 2, Pp. 207-13.
- Sherafati, M. & Mohammadi, R. (2014). The Role of Cyberspace Variables on Development of Cyber- Crime in Iran. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*; No.3, Pp. 351-356.
- Shin, D. (2010). The effects of trust, security and privacy in social networking: A security-based approach to understand the pattern of adoption. *Interacting with Computers*. Vol.22, No 2010, Pp.428-438.
- Sunwoo K, Rando K (2002). A study of Internet addiction. *Journal of Korean Home Economics Association, English Edition*, Vol.3, No,1, Pp.1-19.
- Williams, F. P. & McShane, M. D. (1999). *Criminological theory*. NewJersy: Prentice Hall.
- Yar, M. (2005). The novelty of 'cyber crime': An assessment in light of routine activity theory. *European Society of Criminology*, Vol. 2, Pp.407-427.

Archive of SID